

Kozmizam u Fedorovljevu djelu *Filozofija opće stvari*

Autor: Lovro Brlobuš

Sažetak

Tema ovog članka jest kozmistička misao ruskog filozofa Nikolaja Fedoroviča Fedorova s obzirom na njegov tekst *Filozofija opće stvari*. Prva dva poglavlja rada prezentiraju sam kozmizam i kozmiste ne bi li se jasno ukazalo na kozmističke idejne temelje. Treće je poglavlje svojevrsni prikaz spomenutog Fedorovljevog centralnog teksta. Na kraju slijedi zaključak, pri čemu je autor izrazio i vlastite misli koje se tiču spomenute teme, ali i ukazao na Fedorovljev utjecaj na sovjetsku ideologiju i suvremeni fenomen transhumanizma.

Ključne riječi: *Fedorov, Filozofija opće stvari, kozmizam, ruska filozofija, transhumanizam*

Summary

The subject of this article is the cosmistic thought of the Russian philosopher Nikolai Fedorovich Fedorov considering his text "Philosophy of the Common Task". The first two chapters of this paper present cosmism itself and cosmists in order to clearly indicate cosmistic conceptual foundations. The third chapter is a presentation of Fedorov's central text. At the end there is a conclusion in which the author expressed his own thoughts regarding the mentioned topic, but also pointed to Fedorov's influence on Soviet ideology and on the contemporary phenomenon of transhumanism.

Key words: *cosmism, Fedorov, russian philosophy, The philosophy of the Common Task, transhumanism*

1. Uvod

Ciljevi ovog rada su u najvažnijim crtama prikazati kozmizam temeljnog „predstavnika“ spomenutog intelektualnog fenomena Nikolaja Fedoroviča Fedorova kroz njegovo djelo *Filozofija opće stvari* i ukazati na filozofsko-teološki karakter, kao i izvjesnu aktualnost njegovih ideja. Metode koje su korištene ponajviše se sastoje od deskripcije i analize literature.

U prvom dijelu teksta razmatra se što je to uopće kozmizam i govori se o onima koji se mogu smatrati njegovim idejnim prethodnicima. U drugom dijelu, djelomice kroz biografsku prizmu, govori se o Nikolaju Federovu, no i o drugim važnim kozmistima koji su djelovali nakon njega. Posljednje, najvažnije i najduže poglavlje rada jest svojevrsan pregled i analiza Fedorovljeva teksta *Filozofija opće stvari*, a nakon njega slijedi zaključak koji je ujedno i autorov osvrt na obrađenu temu.

2. Kozmizam

Kozmizam možemo definirati kao intelektualni pokret koji se javlja u Rusiji potkraj 19. stoljeća i koji u sebi sadržava ezoterične, ponegdje i okultne, ali poglavito znanstvene elemente.¹ Ono što je jedna od ključnih karakteristika kozmističkog razmišljanja jest to da je ono izrazito „ekspanzivno“, pri čemu se željelo obuhvatiti religiju, umjetnost, znanost, kao i cijelo čovječanstvo.² S obzirom na ovo zadnje rečeno, valja svakako istaknuti kako je kozmizam po svojoj prirodi izrazito „ruska“ pojava te stoga odražava želju za ostvarenjem globalnih, ali i, kao što će ovaj rad pokazati, „nadglobalnih“ projekata.³ U tom smislu možemo se pozvati na Berdajeva koji tumači rusku dušu kao onu koja, s obzirom na prostornu veličinu Rusije, posjeduje osjećaj za beskraj i bezgraničnost ili, bolje rečeno, kao onu u kojoj „postoji podudarnost između fizičke i duševne geografije“⁴. Kozmizam valja shvatiti kao poziv na akciju i stoga on jasno korespondira s općim pitanjem ruske filozofije „*Čto delat?*“ na koje kozmisti odgovaraju futurističkim planovima o čovjekovom usmjeravanju evolucije u željenom pravcu, dosezanju besmrtnosti, izmjeni čovjekove pozicije i uloge na Zemlji i u svemiru s ciljem usavršavanja svega što je stvoreno.⁵ Iako možemo reći kako kozmizam „započinje“ s Nikolajem Fedorovičem Fedorovom, kojemu je posvećeno najviše prostora u ovome radu, ukratko ćemo se osvrnuti na svojevrsne prethodnike kozmizma koji su utjecali na kasnije formiranu kozmističku filozofiju.⁶ Jedan od njih zasigurno je Vasilij Nazarovič Karazin (1773.-1842.) kojega je Fedorov izrazito cijenio upravo zbog toga što je zagovarao svladavanje prirode u vidu sabiranja električne energije iz atmosfere i kontrole meteoroloških uvjeta.⁷ Isto tako, valja spomenuti Aleksandra Nikolajeviča Radiščeva (1749.-1802.) koji je u svojem djelu *O čovjeku, njegovoj smrtности i besmrtnosti* promišljao ideju o ljudima kao nedovršenim,

¹Nick Axel, Beatriz Colomina, Nikolaus Hirsch, Anton Vidokle i Mark Wigley, „Superhumanity: Desing of the Self“, University of Minnesota Press: 2018.: 348; George M. Young, *The russian cosmists* (New York: Oxford University press, 2012.), 4., 5., 7.

² Young, 2012., 4.

³ Isto, 9., 10.

⁴ Nikolaj Berdajev, *Ruska ideja*, (Beograd: Prosveta, 1987.), 8.

⁵ Young, 2012., 6., 8., 9.

⁶ Axel, Colomina, Hirsch, Vidokle i Wigley, „Superhumanity: Design of the Self“: 348, Young, 2012., 12.

⁷ Young, 2012., 12., 13.

evolutivnim bićima i, shodno tomu, propitkivao što se događa nakon čovjekove smrti.⁸ Intelektualci i autori poput Lomonosova, Gavrila Romanoviča Deržavina i Vladimira Odojevskog u svojim su radovima također izrazili mnoge ideje koje korespondiraju s kasnijim kozmističkim razmišljanjima.⁹ Isto tako zanimljiv je i Aleksandar Kobilyn (1817.-1903.) koji je postavio čovjekovu poziciju u kozmosu s obzirom na „tri razine“: „zemljanu“ koja čovjeka ograničava na vlastiti planet, „solarnu“ koja se odnosi na život u sunčevom sistemu i naposljetku „zvjezdanu“ koja čovjeku omogućava život u „svim svjetovima unutar cijelog univerzuma“ i koja je vrhunac savršenstva i ljudskog razvoja.¹⁰ Kobylin je smatrao kako ta posljednja razina podrazumijeva preobrazbu čovjeka u anđeosko biće i sukladno tomu doslovnu moć letenja kako bi čovjek doista mogao prevladati gravitaciju.¹¹

3. Kozmisti

Centralna ličnost ruskog kozmizma jest Nikolaj Fedorovič Fedorov. O njegovu životu ne zna se mnogo.¹² Rodio se 1829. godine u selu Kliuchi provincije Tambov, kao vanbračno dijete aristokrata i diplomata Pavla Gagarina, a umro je 1903.¹³ Studij na liceju Richelieu nije nikada završio, a razlog tomu je vjerojatno bio taj što se posvadao s tamošnjim profesorima.¹⁴ Tijekom života predavao je u provincijskim školama, da bi se kasnije zaposlio kao knjižničar u Moskvi.¹⁵ Bio je poznat kao veliki erudit.¹⁶ Njegove ideje, o kojima će kasnije biti više riječi, ticale su se ponajviše čovjekovog odnosa s prirodom, spram smrti i predaka, kao i sveopćeg projekta za uskrснуće čovječanstva. Može se pretpostaviti kako je toliko „priželjkivao“ uskrснуće zbog toga što su mu otac i djed umrli zarana, no s druge strane, postoje i drugi mogući razlozi za tu važnu komponentu njegovih razmišljanja; primjerice, za razliku od životinja, ljudi ostaju vezani za vlastite roditelje i kasnije u životu, kada više ne trebaju njihovu zaštitu, a od tuda bi jednim dijelom mogao i proizlaziti njegov negativan stav prema prirodi koja, sukladno rečenom, ne gaji „osjećaj“ za pretke.¹⁷ Fedorov je za svoga života odbijao izdavati vlastite tekstove, što zbog skromnosti, ali i zbog toga što je smatrao kako „još nije došlo vrijeme“ za njih, pri čemu je sam problem bio i taj što nije mogao znanstveno dokazati i

⁸ Isto, 14.

⁹ Isto, 14., 15., 16., 17.

¹⁰ Isto, 17, 18

¹¹ Isto, 18., 19.

¹² Nikolai Fedorovich Fedorov, *What Was Man Created For? The Philosophy of the Common Task*, (London, Honeyglen publishing, 1990.), 15.

¹³ Fedorov, 1990., 11., 15.

¹⁴ Isto, 16.

¹⁵ Isto, 16.

¹⁶ Isto, 16.

¹⁷ Fedorov, 1990., 18., 19.

utemeljiti svoje stavove i ideje.¹⁸ Pritom valja svakako naglasiti kako su njegovi tekstovi, prirodno, bili objavljeni posthumno.¹⁹ Usprkos tome, njegovi suvremenici smatrali su ga fascinantan i velikim čovjekom.²⁰ Utjecao je na brojne ruske umjetnike poput Tolstoja, Dostojevskog, Solovjova, Pasternaka, Belog, Majakovskog, Hlebnjikova, Platonova, Maljeviča, Kandinskog, Skrjabinu, Stravinskog i mnoge druge.²¹ Uslijed asketskog načina života i činjenice da je preferirao svoje ideje prezentirati ponajviše kroz razgovor, a ne kroz tekstove, Fedorov je ostao upamćen kao svojevrsni „moskovski Sokrat“.²² Jedini izvor koji jasno prikazuje njegov fizički izgled jest slika Leonida Pasternaka, oca Borisa Pasternaka, koji je izradio i Fedorovljevu posmrtnu masku.²³ Prema Georgeu Youngu, „ostale“ kozmiste mogli bismo podijeliti na one koji su religiozni, u smislu da su se ponajprije bavili filozofijom i teologijom, i one koji su znanstveni.²⁴ Među religiozne kozmiste ubrajaju se mislioci poput Vladimira Solovjeva, Sergeja Bulgakova, Pavla Florenskog, pa i samog Nikolaja Berdajeva.²⁵ Što se tiče „znanstvenih kozmista“ i kozmizma uopće, nezaobilazne su ličnosti poput Konstantina Tsiolkovskog, Vladimira Vernanskog, Aleksandra Čičevskog i Vasilija Kupreviča.²⁶ Značaj Tsiolkovskog ponajviše leži u tome što je jedan od znanstvenih pionira po pitanju istraživanja svemira i gradnje raketa, što ga je ujedno i učinilo velikim herojem komunističke vlasti i sovjetske znanosti, no isto tako valja reći kako je on, uz svoju „znanstvenu stranu“, bio duboko uronjen u ono mistično, kao i to da pojedina njegova razmišljanja stoje u jasnoj vezi s eugenikom, odnosno sa stvaranjem sretnog i savršenog društva iz kojeg su isključeni svi oni koji sadrže izvjesne nedostatke.²⁷ Vladimir Vernansky također se smatra pionirima u znanosti i genijem na razini velikana 20. stoljeća.²⁸ Postavio je temelje za nastanak modernih znanstvenih pravaca poput globalne ekologije, kemijske kozmologije, radioekologije, a jedna od njegovih najvažnijih ideja jest ona o odnosu biosfere sa „sferom uma“ koja naglašava ulogu čovjekovog intelekta u evoluciji same Zemlje.²⁹ Za razliku od Tsiolkovskog, Vernansky je bio u daleko težem položaju s obzirom na sovjetsku vlast,

¹⁸ Isto, 14.

¹⁹ Isto, 17.

²⁰ Isto, 20.

²¹ Maxim Khomyakov, „Fin de Siècle in the Trajectories of Russian Modernity: Novelty and Repetition“, *Changing Societies & Personalities*, Vol. 1., no. 3. (2017): 226; Fedorov, 1990., 21; Young, 2012, 86.

²² Fedorov, 1990, 16; Young, 2012., 51.

²³ Young, 2012., 74.

²⁴ Isto, 92, 108., 119., 134., 145.

²⁵ Isto, 92., 108., 119., 134., 145.

²⁶ Isto, 145., 155., 163., 171.

²⁷ Young, 2012.: 148., 149., 150., 151., 152.; Chris Gainor, *To distant day – The rocket pioneers*, (University of Nebraska Press, 2008.): 25.

²⁸ Young, 2012., 155.

²⁹ Irina L. Trubetskova, „From biosphere to noosphere: Vladimir Vernansky's theoretical system as a conceptual framework for universal sustainability education“, (Durham, University of New Hampshire, 2010.): 9; Young, 2012., 156

posebice zbog toga što je zagovarao neovisnost znanosti od ideologije, no unatoč tome njegov rad nije bio ometan „odozgo“.³⁰ Jednako „pionirski“ rad Aleksandra Čičevskog ponajviše se ticao aeroionizacije, hemodinamike i heliobiologije.³¹ Za razliku od prethodne dvojice, Čičevski je bio osuđen na šesnaestogodišnju robiju u logoru pod optužbama za sklonost okultnom.³² Važnost Vasilija Kupreviča leži u njegovim istraživanjima fotosinteze i gerontologije, kao i u tome što se idejno naslanjao na Fedorovljeve misli o neprirodnosti smrti i dopiranja do besmrtnosti.³³ Bio je izrazito cijenjen za života i, sukladno tomu, zauzimao je visoke pozicije u akademskim i znanstvenim institucijama SSSR-a.³⁴

4. *Filozofija opće stvari*

Iako nije moguće točno odrediti kada su napisani Fedorovljevi tekstovi jer su, kao što je već rečeno, objavljivani posthumno, valja istaknuti kako je vrijeme u kojemu je spomenuti filozof djelovao bilo obilježeno kulturološkim i ideološkim borbama poput, primjerice, sukoba „slavofila“ i „zapadnjaka“, gdje je jedna suprotstavljena strana zagovarala zadržavanje ruskih tradicionalnih vrijednosti, dok je druga išla za time da se Rusija podvrgne intelektualnim i društvenim trendovima modernog Zapada.³⁵ Isto tako valja spomenuti intelektualnu i literarnu pojavu nihilizma, zatim Krimski rat, ukinuće kmetstva, revolucionarne težnje i akcije prožete socijalističkim idejama, terorističke aktivnosti, kao i tehnološku nazadnost, veliku glad i prenapučenost države.³⁶ Imajući u vidu ova važna obilježja Rusije u razdoblju u kojem je Fedorov živio i pisao, moći ćemo lakše i jasnije promatrati njegove stavove i ideje. Na samome početku svojeg teksta *Filozofija opće stvari* Fedorov postavlja pitanje: „Zašto svijet i mir nisu sinonimi?“³⁷ Iz toga proizlazi i pitanje: „Zašto neki pretpostavljaju mir nekom drugom svijetu onkraj ovoga, a neki, pak, niti ovom niti „onom“ svijetu?“³⁸ Međutim, ključno pitanje za Fedorova jest: „Zašto priroda nije majka, već maćeha koja nas odbija hraniti?“³⁹ Naposljetku, on postavlja pred čovjeka odabir: „Misle li ljudi zajednički sudjelovati u stvaranju materijalno lagodnog života ili zajednički sudjelovati u tome da se „smrtonosna i slijepa sila“ (prirode) usmjeri i pretvori u životvornu?“⁴⁰ Fedorov ovdje jasno suprotstavlja dvije ideje, onu koja poboljšava postojeći život i onu koja ga, kao što ćemo vidjeti, radikalno nadilazi. Pritom valja

³⁰ Young, 2012., 156.

³¹ Isto, 164.

³² Isto, 164.

³³ Isto, 171., 172.

³⁴ Isto, 171., 172.

³⁵ Russia, Encyclopedia Britannica, pristupljeno: (1.11. 2023.) <https://www.britannica.com/place/Russia/History>

³⁶ Russia, Encyclopedia Britannica, pristupljeno: (1.11. 2023.) <https://www.britannica.com/place/Russia/History>

³⁷ Fedorov, 1990., 33.

³⁸ Isto, 33.

³⁹ Isto

⁴⁰ Isto

istaknuti kako je razjedinjenost čovječanstva jedan od njegovih temeljnih motiva; ono se, prema Fedorovu, ratovima međusobno uništava, pri čemu i dosezi kojim se čovjek diči „poput cesta i ostalih sredstava komunikacije“ zapravo postaju „sredstva za rat i profit“.⁴¹ Fedorov istodobno kritizira i zlo učinjeno prema prirodi; ona se bezumno uništava i iskorištava gotovo na isti način kao što se ljudi međusobno destruiraju oružjem.⁴² Takvo što pobuđuje pesimizam, no Fedorov na primjeru oružja kao tehnološke naprave vidi i mogući izlaz.⁴³ Sredstva za ubijanje mogu postati sredstva kojim se, primjerice, staje na kraj gladi i dopire se do „mira bez razoružavanja“⁴⁴. Pritom je ilustrativan slučaj velike suše iz 1891. godine kada se pokušalo bacanjem eksploziva u zrak stvoriti umjetnu kišu kojim Fedorov želi ukazati na potencijal oružja u službi rješavanja nestabilne prirodne situacije.⁴⁵ Dakako, par pucnjeva topom u nebo zapravo ne znače ništa i stoga Fedorov traži „zajedničku akciju vojski cijeloga svijeta“⁴⁶. Potreba za zajedništvom, „odgovornost svih za sve“, karakteristična je za rusku misao i u tom slučaju Fedorov nije iznimka, dapače on afirmira ideju kako bi upravo ruska carska pravoslavna vlast trebala biti vodeća sila tog projekta i pokretač izvršenja univerzalne spasenjske misije.⁴⁷ Fedorov je, na sebi svojstven način, duboko religiozni mislilac i u tom smislu smatra kako su njegova promišljanja neosporno u skladu s biblijskim Bogom. Stvoritelj je postavio čovjeka u prirodu i stoga čovjek ima pravo usmjeriti prirodu da radi za čovjekovu dobrobit.⁴⁸ Shodno tomu, istraživati prirodu („smrtonosnu silu“) doslovno se shvaća kao sveta dužnost.⁴⁹ Kada govorimo o regulativnim mjerama s obzirom na prirodu, kao neke od primjera Fedorovljevih doista maštovitih tehničkih zamisli valja svakako istaknuti stvaranje planetarnog električnog prstena oko Zemlje kojim bi se kontrolirali meteorološki uvjeti, kao i njegova lucidna misao o svojevrsnom „atmosferskom rudarenju“, kojom on na svojstven način ukazuje na to kako socijalisti krivo razmišljaju zagovarajući poboljšanje teških radnih uvjeta rudara koji kopaju ugljen i tome suprotstavlja tezu kako bi trebalo ići za time da se tehnološki iznađe način za atmosfersko sabiranje energije koja stvara sam ugljen, pri čemu bi neljudski radni uvjeti zapravo nestali.⁵⁰ Velika tema koja se provlači kroz Fedorovljev tekst zasigurno je i njegova podjela na „učene“ i „neuke“. Ta podjela zapravo je jedan od važnih faktora razjedinjenosti čovječanstva; prema njemu došlo je do svojevrsne „fragmentacije znanja“ koje

⁴¹ Isto, 34.

⁴² Isto

⁴³ Isto

⁴⁴ Isto

⁴⁵ Isto, 33., 61., 62.

⁴⁶ Isto, 35.

⁴⁷ Nicholas Berdyaev, „N. F. Fedorov“, *The Russian Review*, Vol. 9, No. 2 (1950.): 125., 127.

⁴⁸ Fedorov, 1990., 34; Khomyakov, 2017., 228.

⁴⁹ Fedorov, 1990., 36.

⁵⁰ Fedorov, 1990., 69.

se specijaliziralo u discipline, a znanje je potrebno cjelokupnom čovječanstvu jer je pitanje prirode kao „smrtonosne sile“ zajednički problem.⁵¹ Rascjep između „učenih“ i „neukih“ može se promatrati i u svjetlu razdvojenosti građanina i seljaka, pri kojoj je došlo do svojevrsnog otuđenja; seljak je „u direktnom sukobu sa slijepom silom“, a gradski čovjek živi u iluziji kako je seljak „jedno s prirodom“ odnosno u nekom daleko harmoničnijem odnosu.⁵² Podjeli na „učene“ i „neuke“ korespondira jedna od glavnih Fedorovljevih tema, podjela na „misao“ i „djelovanje“ koja je, prema njegovu mišljenju, gora od podjele na bogate i siromašne jer koči razvoj već spomenutog kolektivnog znanja koje je jedino kadro postaviti čovjeka na pravi put, približiti ga nebeskom kraljevstvu i pomoći mu da ostvari Fedorovljevu centralnu misao, ne samo regulaciju prirode, već doslovnu pobjedu nad fizičkom smrću.⁵³ U tom smislu, samo znanstveno znanje mora postati „znanje o ciljevima“ i ne smije ostati na „znanju o uzrocima“, dakle, znanje mora biti ne samo „znanje o tome kakvo nešto jest“ već „znanje kakvo nešto može biti“. ⁵⁴ Možemo reći kako je Fedorov materijalistički idealist i stoga sve korisno što se „zamisli u glavi“ može i mora postati dijelom opipljive stvarnosti. Nadalje, Fedorov smatra kako je krivo pitati se: „Zašto živi žive?“, to je za njega neprirodno pitanje, dok pravim i „prirodnim“ pitanjem smatra: „Zašto živo umire?“⁵⁵ Pritom izrazito važnu ulogu igra svijest o predcima, poglavito ljubav prema očevima, dok su društvene, političke i povijesne pojave poput klasnih podjela, ekonomske nejednakosti, prava, internacionalni sukobi, države, državljanstva pa i civilizacije kobni generatori koji osnažuju nebratske odnose između ljudi.⁵⁶ „Doktrina srodnosti“ jest, prema Fedorovu, rješenje svih tih problema, posebice pitanja individualnosti i mase zbog toga što ona ne „guši“ osobnost već ju uzdiže i dopušta puninu razlika, no pritom je važno da svatko shvati „kako je on sin, unuk, praunuk i da potječe od mnogih umrlih očeva, da nije lutilica bez krvne veze“ iz čega i proizlazi njegova „dužnost prema mrtvim očevima“. ⁵⁷ Na taj se način doista postaje bliskim Isusu ili „Sinom čovječjim“⁵⁸. S obzirom na Fedorovljevu preokupaciju predcima, valja istaknuti kako on tumači samo kršćanstvo kao ultimativni „kult predaka“ pozivajući se i na to što je i sam Bog Otac zapravo Bog očeva.⁵⁹ *Rodstvo* ili srodnost jest ono koje spaja „personalno i univerzalno, unutarnje i izvanjsko, zemaljsko i svemirsko“. ⁶⁰ Ovdje se zapažaju i hermetički elementi s obzirom na

⁵¹ Isto, 36.

⁵² Isto, 39.

⁵³ Isto, 40.

⁵⁴ Isto, 45.

⁵⁵ Isto, 46.

⁵⁶ Isto, 42.

⁵⁷ Fedorov, 1990., 43.

⁵⁸ Isto, 44.

⁵⁹ Isto, 66.

⁶⁰ Young, 2012., 77.

odnos „gornjeg“ i „donjeg“ svijeta, pogled na čovjeka kao mikrozmosa u odnosu na makrokozmos pri čemu, vodeći se za idejom kako je „zemaljsko odraz nebeskog“, prema Fedorovu proizlazi kako čovjek može aktivno utjecati upravo na to da „zemaljsko“ usmjeri ono „nebesko“ te da se na taj način čovjek približi Bogu.⁶¹ U tom smislu Berđajev ukazuje na to kako Fedorov želi slomiti „podjelu“ na nebesku i zemaljsku sferu, „prevladati podjelu na sveto i profano“, odnosno on traži da „sve postane sveto“. ⁶² Fedorov zahtijeva da se groblja nalaze što bliže crkvama kako bi religija doista bila „univerzalna molitva živih za mrtve“, kao što i zahtijeva da se prirodoslovni muzeji grade u blizini groblja, škole također, a same bi grobnice trebale postati mjesta istraživanja.⁶³ On postavlja sljedeće pitanje: ako se molekule rasprše uslijed raspadanja, mogu li se one iznova sakupiti i može li se na taj način čovjek nanovo oživjeti?⁶⁴ (U tekstu *Roditelji i uskrsavatelji* Fedorov govori o tome kako će u budućnosti sami potomci pomoću vibracije moći odrediti i osjetiti koje čestice odgovaraju njihovim predcima).⁶⁵ Iz toga proizlazi kako svaki čovjek mora doista slijediti i težiti Kristu u njegovoj apsolutnoj punini i zadaći kao onaj koji doslovno podiže mrtve natrag u život. No ni tu ne staje Fedorovljev projekt. On zagovara i samo „osvajanje svemira“ s obzirom na to da na Zemlji neće biti dovoljno fizičkog prostora za cjelokupno uskrslu čovječanstvo.⁶⁶ Dakle, njegov projekt usmjeren je u svim pravcima, na samog čovjeka, iznutra i izvana, na Zemlju i na čitav svemir.⁶⁷ Zemlja je Fedorovljevim riječima „svemirski brod“ a čovječanstvo njegova „posada“. ⁶⁸ Ono što je, prema Berđajevu, vjerojatno najzačudnije i krajnje originalno kod Fedorova jest njegova pozicija naspram biblijske apokalipse koju on doživljava kao prijetnju, kao mogućnost do koje će doći ako se čovječanstvo ne ujedini i na izvjestan način izbjegne destrukciju i kraj svijeta pri čemu posljedično ovisi o čovjeku hoće li do toga doći ili ne.⁶⁹ Uzevši sve spomenuto u obzir, Fedorov je izrazito kritičan prema pojedinim filozofskim i političkim misliocima i pravcima. Primjerice, on u Kantovoj filozofiji vidi problem upravo zbog toga što svodi svijet na „mentalnu sliku“, a posljedica toga je, prema Fedorovu, „solipsizam, lijenost i zlo“. ⁷⁰ Tim više, Kantova filozofija obilježena je neaktivnošću; Fedorov pritom posebice naglašava Kantovu *Kritiku moći suđenja* gdje je priroda puki objekt estetske

⁶¹ Isto, 77., 80.

⁶² Berdyayev, 1950., 126., 128.

⁶³ Fedorov, 1990., 67., 99.

⁶⁴ Isto, 100.

⁶⁵ Young, 2012., 78; Fedorov, 1990., 191.

⁶⁶ Asif A. Siddiqi, „Imagining the Cosmos: Utopians, Mystics, and the Popular Culture of Spaceflight in Revolutionary Russia“, *Intelligentsia Science: The Russian Century, 1860–1960* vol. 23 (2008.): 266.

⁶⁷ Young, 2012., 80.

⁶⁸ Fedorov, 1990., 25.

⁶⁹ Berđajev, 1987., 201; Fedorov, 1990., 223.

⁷⁰ Fedorov, 1990., 47.

kontemplacije, a ne objekt nad kojim se vrši djelovanje.⁷¹ Filozof koji je Fedorovu daleko bliži zbog svoje sveobuhvatnosti i ideje o „kraju povijesti“, kao bitne sličnosti s konceptom dosezanja do apsolutnog znanja, jest Hegel, pri čemu Fedorov ide za time da se sveopćim uskrsnućem povijest u potpunosti eliminira.⁷² Pritom se nameće pitanje bi li čovjekovim daljnjim istraživanjem svemira, koji je bezgraničan, povijest doista „prestala“? Rješenje bismo mogli potražiti u tome što bi čovjek, sudeći prema onome što govori Fedorov, vjerojatno sam postao Bog i stoga sveznajući i bezgraničan. Što se tiče pozitivizma, on je za Fedorova podosta negativna pojava, poglavito zbog toga što u suštini „ne zamjenjuje imaginarno realnim već samo negira imaginarno“, dakle, iako su racionalni, pozitivisti nemaju *plan*.⁷³ Progresivizam smatra problematičnim upravo zbog ideje napretka koja, u kontekstu njegovih razmišljanja o očevima i predcima, degradira pretke kao nazadne i glupe u očima sinova, kao i zbog toga što zagovara maksimalne slobode pojedinaca i, shodno tomu, minimalan osjećaj ljudskog zajedništva.⁷⁴ Predmetom njegove kritike je i socijalizam u kojem vidi nemoralnu varku i zlouporabu ideje bratstva koje ne počiva na „unutarnjem osjećaju“ i „oživljavanju mrtvih“, kao i darvinistička filozofija Herberta Spencera koju smatra paradoksalnom.⁷⁵ U pogledu religijskog promišljanja Fedorov kritizira i budizam upravo zbog toga što odbacuje svijet i negira egzistenciju, pri čemu se čovjekov život posljedično pretvara „u sanjivu iluziju ili u noćnu moru“. ⁷⁶ Kao što je već rečeno, Fedorov je „stopostotni“ ruski mislilac i stoga ima izrazito kritički stav prema Zapadu.⁷⁷ Iako je zapadni čovjek „aktivniji“ od „pasivnog“ istočnjaka, ta zapadnjačka aktivnost nije moralna, nije usmjerena na opći cilj; Zapad je „zaražen“ kulturom i progresom, a to vodi u svojevrsnu „legalizaciju smrti“. ⁷⁸ S obzirom na mnoge današnje društvene pojave u kontekstu zapadnjačkih bioloških i političkih ideologija koje se s kritičkog stajališta često nazivaju „kulturama smrti“, a koje se nerijetko pokušavaju predočiti upravo kao moderne i napredne, vidimo kako je Fedorov vrlo jasno predosjetio njihov karakter. Kada govorimo o „nedostacima“ njegovog „plana“, a njih je zasigurno mnogo, valja reći kako Berđajev smatra velikom Fedorovljevom greškom to što, kao i mnogi utopisti, nije uzeo u obzir „snagu ljudskog zla“ i njenu „iracionalnu slobodu“, već je zlo vezao isključivo za smrt, čijim bi „ukinućem“, čini se, i ono samo nestalo.⁷⁹ Iako Fedorov ponajviše stavlja

⁷¹ Isto, 51.

⁷² Jeff Love, „Hegelian madness? Nikolaj Fëdorov's repudiation of history“, *Studies in East European Thought*, Vol. 65, No. 3/4, (2013.): 211, 209, 210; Robert Manzocco, *Transhumanism - Engineering the Human Condition*, (New York, Springer 2019.): 15.

⁷³ Fedorov, 1990., 49.

⁷⁴ Isto, 53., 54.

⁷⁵ Isto, 59.

⁷⁶ Isto, 74.

⁷⁷ Berdyaev, 1950., 127.

⁷⁸ Isto, 127., 130.

⁷⁹ Isto, 125., 127., 130.

naglasak na „znanstvenost“, njegovo je razmišljanje, na što je već ukazano, prožeto elementima koji su nesumnjivo ezoterični pa tako, primjerice, s obzirom na ideje preobrazbe i dospijevanja do stanja besmrtnosti možemo reći kako Fedorov traži racionalnu i materijalističku realizaciju koncepata koji su duboko mistični i metafizički.⁸⁰ Sukladno tome, kod Fedorova je primjetna snažna gnostička dimenzija, napose u vidu spasonosnog znanja kojim se svladava priroda i putem kojeg čovjek dopire do Boga, iako u njegovom slučaju to znanje (koje je kod gnostika tajnovito i rezervirano za one inicirane) mora postati opće ili, da se gnostički ugođeno izrazimo, svi moraju postati inicirani. Naposljetku valja reći kako Fedorov, iako iz svojeg projekta ne isključuje žene i nipošto ne umanjuje njihov značaj, poglavito zbog toga što su upravo one pozvane na to daruju sam život, dovodi žene u jasnu vezu sa svojevrsnim otuđenjem koje navodi muškarce na to da zaborave vlastite očeve, kao što je i sama urbana kultura prožeta materijalizmom i obožavanjem žena koje, prema njemu, valja zamijeniti kultom predaka.⁸¹

5. Zaključak

S obzirom na obrađenu temu možemo zaključiti kako Fedorov ne traži neko moguće pomirenje između čovjeka i prirode, povratak u neki iskonski harmonični odnos koji je prekinuo Istočni grijeh. Priroda je za njega neumna i zbog toga zla, iz čega proizlazi da je čovjeku, kao razumnom biću, dano pravo da je upotrijebi za vlastitu dobrobit. Ovdje valja istaknuti kako Fedorov ne zagovara iskorištavanje prirode; naime, on traži od čovjeka da samu prirodu racionalizira, da je osmisli, da na izvjestan način istraži i upotrijebi njoj, čini se, samoj skrivenu svrhu. Krajnja i najvažnija zadaća ujedinjenog čovječanstva jest ta da se tehnološkim putem dosegne kolektivni spas u vidu fizičkog uskrsnuća cjelokupnog ljudskog roda i dostizanja besmrtnosti. Ako se upustimo u teološko propitkivanje Fedorovljevih zamisli onda, dakako, nailazimo na brojne probleme, a jedan od njih zasigurno je i pitanje o ulozi Boga u čitavoj „priči“. Iako se ovdje, s jedne strane, nameće sličnost s deističkim tumačenjem Boga koji je stvorio i napustio svijet i stoga svu odgovornost „svalio“ na čovjeka, mogli bismo reći kako

⁸⁰ Young, 2012., 83., 84., 85.

⁸¹ Fedorov, 1990., 65., 74., 75., 119., 140., 120., 121., 138., 140.

Fedorov ide za time da se čovjek „popne“ do Boga i da mu na taj način postane blizak i istovjetan. Fedorov na sebi svojstven način duboko žudi za Bogom, ali pritom njegov plan o ujedinjenom ljudskom rodu koji probija granice zemaljskog u velikoj mjeri podsjeća na ironičnu biblijsku priču o Babilonskoj kuli. Nadalje, kao zaključak se nameće i to kako su spas i oprost zagaranirani svima upravo zbog toga što Fedorovljev radikalni projekt zahtijeva da se uskrсну svi koji su ikada postojali. To sa sobom donosi uskrснуće i svih onih koji su moralno krajnje problematični, kao što na to ukazuje slikar Arsenij Zhilyaev, dajući primjer problematičnosti uskrснуća ljudi poput Hitlera, no rekao bih kako on pritom, čini se, ne uzima u obzir dosljednost Fedorovljevog megalomanskog projekta iz kojeg proizlazi, poglavito zbog toga što je sve zlo „smješteno“ u prostor smrti, da kada nitko više nije smrtan, nitko nije ni zao.⁸² Iako to nije bila tema ovog teksta, valja istaknuti kako je Fedorov izvršio strahovit utjecaj na mnoge aspekte ruske komunističke ideologije, a za takvo što, uz mnoge druge primjere, možemo istaknuti elemente staljinizma koji su se ticali tehnološkog razvoja, a koji sam po sebi naglašava podčinjenost prirode čovjeku, kao i sam autoritativni i totalitarni karakter SSSR-a, koji je u suštini vrlo blizak s Fedorovljevim kolektivističkim zamislima.⁸³ Vjerojatno najveći sovjetski i moderni ruski spisatelj Andrej Platonov u svojim je začudnim distopijskim djelima upravo problematizirao i promišljao teme duboko srodne Fedorovljevima razmišljanjima.⁸⁴ Naposljetku, ilustrativan i simbolički izrazito snažan primjer Fedorovljeva utjecaja na sovjetski svjetonazor jest upravo Lenjinov mauzolej u kojemu se tijelo spomenutog političara „brižno“ čuva od raspadanja što nam zorno ukazuje na to kako je Lenjin neuništiva, vječna materija od koje se, usudio bih se reći, možda i očekuje da se ponovno vrati u život.⁸⁵ Shodno suvremenoj pojavi transhumanizma i dosezima znanosti 20. stoljeća možemo vidjeti kako je Fedorov vrlo točno predosjetio fenomene poput genetskog inženjeringa, slijetanja na Mjesec, transplantacije organa i kloniranja, što ga čini izrazito modernim misliocem i vizionarom.⁸⁶ Zbog toga nas i ne treba čuditi što je Fedorov u novije vrijeme postao predmetom pojačanog interesa na akademskoj razini kao i kod onih koji mu pristupaju iz afirmativne transhumanističke perspektive, pronalazeći u njemu filozofsku preteču vlastitih težnji.

6. Literatura

⁸² Anton Vidokle, „Art without Death“, razgovarao s Arsenijem Zhilyaevom, „E-flux“, siječanj 2017., <https://www.e-flux.com/architecture/superhumanity/91055/art-without-death/>

⁸³ Dmitry Shlapentokh, „Bolshevism as a Fedorovian Regime: Fedorovism in the Context of the Russian Culture: The Problem of Interpretation“, *Cahiers du Monde russe*, Vol. 37, No. 4, (1996.): 439., 443.

⁸⁴ Andrej Platonov, *Čevengur* (Zagreb, naklada Breza, 2005.): 409.

⁸⁵ Khomyakov, „Fin de Siècle in the Trajectories of Russian Modernity: Novelty and Repetition“: 231.

⁸⁶ Fedorov, 1990., 13.

1. Axel, Nick, Colomina, Beatriz, Hirsch, Nikolaus, Vidokle, Anton, Wigley, Mark, „Superhumanity: Desing of the Self“, University of Minnesota Press, (2018.)
2. Berdajev, Nikolaj, *Ruska ideja*, Prosveta, Beograd: 1987.
3. Berdyaev, Nicholas, „N. F. Fedorov“, The Russian Review, Vol. 9, No. 2. (1950.)
4. Fedorov, Nikolai Nikolaevich, *What Was Man Created For? The Philosophy of the Common Task*, London, Honeyglen publishing: 1990.
5. Gainor, Chris, *To distant day – The rocket pioneers*, University of Nebraska Press: 2008.
6. Khomyakov, Maxim, „Fin de Siècle in the Trajectories of Russian Modernity: Novelty and Repetition“, Changing Societies & Personalities, Vol. 1, No. 3, (2017.)
7. Love, Jeff, „Hegelian madness? Nikolaj Fedorov's repudiation of history“, Studies in East European Thought , Vol. 65, No. 3/4, (2013.)
8. Manzocco, Robert, *Transhumanism - Engineering the Human Condition*, New York, Springer: 2019.
9. Platonov, Andrej, *Čevengur*, Zagreb, Naklada Breza: 2005.
10. Trubetskova, Irina L. From biosphere to noosphere: Vladimir Vernadsky's theoretical system as a conceptual framework for universal sustainability education“, Durham, University of New Hampshire: 2010.
11. Siddiqi, Asif. A. „Imagining the Cosmos: Utopians, Mystics, and the Popular Culture of Spaceflight in Revolutionary Russia“, *Intelligentsia Science: The Russian Century, 1860–1960* vol. 23, (2008.)
12. Shlapentokh, Dmitry, „Bolshevism as a Fedorovian Regime: Fedorovism in the Context of the Russian Culture: The Problem of Interpretation“, *Cahiers du Monde russe* , Vol. 37, No. 4, (1996.)
13. Young, George M., *The russian cosmists*, New York, Oxford University press: 2012.

Vanjske poveznice:

1. Anton Vidokle, „Art without Death“, razgovarao s Arsenijem Zhilayaevom, „E-flux“, siječanj 2017.
<https://www.e-flux.com/architecture/superhumanity/91055/art-without-death/>
2. Russia, Encyclopedia Britannica, pristupljeno (1.11. 2023.)
<https://www.britannica.com/place/Russia/History>